

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

*The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and
Education Research*

Sayı/Issue 14 (Şubat/February 2024), s. 687-695.

Geliş Tarihi-Received: 18.01.2024

Kabul Tarihi-Accepted: 17.02.2024

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1421958

Şiir Meclislerinin Doğu Kültüründeki Yeri ve Karabağ'daki Edebî Meclisler

*The Place of Poetry Assemblies in Eastern Culture and Literary Gatherings in
Karabakh*

Zulfiyye MEMMEDHUSEYNOVA*

Öz

Azerbaycan edebiyat tarihini incelediğimiz zaman tarih boyunca devlet yöneticilerinin şairleri koruduklarını ve saraylarında edebi meclisler düzenlediklerini gözlemliyoruz. Kendisi de şair olan Cihânşâh Hakikî Karakoyunlu sarayında şairleri etrafına toplamış ve himaye etmiştir. Safevi devletinin kuruluşundan itibaren Azerbaycan Türkçesinde şiir yazmaya önem verilmiştir. Şah İsmail Hatâî'nin sarayında teşkil edilmiş olan şairler meclisine Sürürî, Şâhî, Mâtemî, Tufeylî, Kâsimî gibi sanatçılar katılmaktaydı. Bu meclisler melikü's-şuarâ Habibî başkanlığında gerçekleştiriliyordu. Fuzûlî'nin üstadı olarak anılan Habibî'yi 15. yüzyılda Şah İsmail döneminde, Fuzûlî'nin takipçisi Sâib-i Tebrizî'yi 17. yüzyılda Şah Abbas döneminde, Mirza Nasrullah Bahar'ı ise 19. yüzyılda Nasreddin Şah'ın sarayında melikü's-şuarâ unvanında görüyoruz. Edebî meclis geleneği sonraki dönemlerde de devam etmiştir.

XIX. yüzyıl Azerbaycan edebiyatında edebi meclisler önemli roller üstlenmişti. Edebî meclisler, yalnızca kurulup faaliyet gösterdikleri bölgede yaşayan şairler arasında değil, aynı zamanda ülkenin farklı bölgelerinde, hatta yakın ve uzak çevrelerde bulunan şairler arasında ilişkilerin kurulmasında, tanınmasında, yeni yetenekli kalemlerin keşfedilmesinde ve eserlerin geniş kitlelere yayılmasında önemli görevler almıştır. XIX. yüzyılda Azerbaycan'da çeşitli edebî meclisleri faaliyet gösteriyordu: Gence'de (daha sonra Tiflis'te) "Divan-i Hikmet", Bakü'de "Mecmauş-Şuara", Şamah'da "Beytüs-Sefa", Guba'da "Gülistan", Lenkeran'da "Fevcül-Füseha", Karabağ'da "Meclis-i Üns" ve "Meclis-i Ferâmûşan" adı verilen meclislerin üyeleri ve onların eserleri Azerbaycan dışında da tanınmıştır.

Makalede, nitel araştırma yöntemi kullanılarak XIX. yüzyılda Karabağ'da ortaya çıkan ve faaliyet gösteren edebî meclisler; geçmişi çok eskilere dayanan Türk kültür coğrafyalarındaki şiir meclisleri geleneğinin arka planında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Edebî meclis, Karabağ, Şuşa, "Meclis-i Üns", "Meclis-i Ferâmûşan".

Abstract

When we scrutinize the history of Azerbaijan literature, we observe that throughout history, state rulers protected poets and organized literary assemblies in their palaces. Cihanshah Hakiki, who was also a poet, gathered the poets around him and protected them in the Karakoyunlu palace. Since the establishment of the Safavid state, great significance has been

* Doktora Öğrencisi, Azerbaycan Milli Elmler Akademisi Folklor Institutu, e-posta: zulfiyye.memmedhuseynova@gmail.com, ORCID: 0009-0003-1180-7328.

given to writing poems in Azerbaijani Turkish. Poets such as Sururi, Shahi, Matemî, Tufeyli, and Kasimî participated in the assemblies of poets organized in the palace of Shah İsmail Hatai. These assemblies were held under the chairmanship of Melikü'sh-shuara Habibi. Habibi, who is known as Fuzulî's master, was born in the 15th century during the reign of Shah İsmail and was seen in Melikü'sh-shura Habibi gatherings. Fuzulî's follower Saib Tebrizî in the 17th century during the Shah Abbas period, and Mirza Nasrullah Bahar in the 19th century in the palace of Nasreddin Shah attended the Melikü'sh-shura. The tradition of literary councils continued in later periods.

Literary gatherings played a major role in the literary process of the 19th century. Literary gatherings not only played an important role among writers and poets living and creating their literary activity in the region but also in establishing close connections between writers engaged in literary creativity in different regions of the country, even in neighboring and vicinity countries, in their recognition and being famous, in discovering new talented writers, and the wide spreading of their works, and in conveying them to the general public notion.

Several literary gatherings were active in Azerbaijan: "Divani-hikmat" in Ganja (later in Tbilisi), "Majmaush-shuara" in Baku, "Beytus-Safa" in Shamakhi, "Gulustan" in Guba, "Fovvdgul-fusaha" in Lankaran, "Majlis-i-uns" and "Majlis-i-Feramushan", in Karabakh. The members of these literary gatherings and their works became very popular outside of Azerbaijan.

In the article, using the qualitative research method, literary gatherings that emerged and functioned in Karabakh in the 19th century are investigated on the background of the tradition of poetic assemblies in Turkish cultural geographies, whose history dates back to ancient times.

Keywords: Literary gatherings, Karabakh, Shusha, "Mejlis-i Uns", "Mejlis-i Feramushan".

Giriş

Azerbaycan'da bir gelenek olarak XV. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan edebî meclislerin Doğu edebiyatlarındaki kökenleri ve edebî sürece etkileri bakımından tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Klasik şiir tarihinde silinmez izler bırakan pek çok şairin şiir meclislerinde şöhrete kavuştuğu bilinmektedir.

Orta Çağ'ın başlarında şiir bir gösteriş sanatı olarak görülüyordu. Saraya ve hükümdara yakın şairlere büyük saygı duyulurdu. Ayrıca şairler hükümdarın himayesi altında oldukları için zengin bir hayata sahiptiler. Hatta kaynaklarda annelerin, oğullarının şair olması için dua ettiğine dair bir bilgi de geçmektedir. Şiir yazabilen, kafiye, vezni, belagati anlayan herkes saraya talip oluyordu. Türkolog Krymski "o zamanlarda şairliğin potansiyel olarak kârlı bir meslek olabileceğini, ancak bir hami bulmanın gerekli olduğunu" belirtir (Krymski, 2022, s. 407).

Saraylardaki melikü'sh-suarâlar bir bakıma saray şairlerini ve şiir toplantılarını yöneten kişilerdi. "XII. yüzyılda Azerbaycan'da İldeniz (Tebriz) ve Şirvanşahlar (Şamahı ve Bakü) saraylarında dönemin ünlü şairleri edebî meclislere katılırlardı. Şirvanşahlar sarayındaki edebiyat meclisinin başkanlığını dönemin melikü'sh-suarâsı Ebul-ula Gencevî yapıyordu. Hakanî, Felekî ve diğer önde gelen şairler bu meclisin üyeleri idi. Bu toplantıya Azerbaycan'ın diğer bölgelerinde yaşayan şairler de katılırdı. Mesela Mucireddin Beylaganî bir defasında Şamahı'ya gelmiş ve bu mecliste bulunmuştu (Qarayev, 2010, s. 13).

Safeviler, Kacarlar döneminde de edebî meclis geleneği kırılmaya uğramadan devam etmiştir. XIX. yüzyılda ise Azerbaycan'ın çeşitli kültür merkezlerinde edebî meclis geleneği yoğun olarak varlığını sürdürmüştür.

1920'li yıllarda Bakü, Karabağ, Gence, Lenkeran ve Şamahı'da faaliyet gösteren edebî meclisler resmî olarak kapatılmıştır. Akabinde bu gibi şiir meclisleri gizli bir şekilde faaliyetine devam etmiş ve klasik geleneği günümüze taşımışlardır.

Bağımsızlık döneminde Azerbaycan'da Mecmaü'ş-Şuarâ, Fuzûlî, Vahid adlı edebî meclisler de faaliyet göstermişlerdir. Günümüzde ise Bakü'de Fazıl Şahin başkanlığında "Mecma'u'ş Şu'arâ" edebî meclisi ve Arif Buzovnalı başkanlığında Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin Hazar Şubesi klasik edebiyat geleneğini devam ettiren ve aruz vezninde şiir yazan şairlerin bir araya geldiği meclislerdir (Musalı, 2023, s. 815).

1. Şark Kültüründe Edebî Meclis Geleneği

Edebiyat toplantıları çoğu zaman edebiyat okullarına da dönüşmüştür. Onlarca yetenekli şair bu edebiyat okullarında yetişmiş ve ilk şiirlerini bu toplantılarda okumuştur. Toplantının başında bulunan üstat şair genç yeteneklerle ilgilenir, onlara belirli şiir türlerinin yazılmasında rehberlik eder ve şiir toplantısı düzenlerdi. Meclislerde şairlerden klasik şairlerin meşhur gazellerine nazire ve tahmis yazmaları ve bunları meclis toplantılarında okumaları isteniyor ve yazılan şiirlerle ilgili değerlendirmelerde bulunuluyordu.

Elbette şiir yazan her şair saraya kolay kolay kabul edilmiyordu. Bu süreç değerlendirme gerektiriyordu. Resmi olarak edebî meclis olarak adlandırılmasa da saray ortamında şiir okumaları yapıyordu. Örneğin, Devletşâh Semerkandî'nin Tezkire-i Şuarâ'sında yer alan ünlü şair Enverî'nin saraya gelişine ilgili hikâyeye çok meşhurdur. Bir defasında Enverî, Tus'taki medresenin kapısında otururken, hükümdarın gösterişli maiyeti ile sokaktan geçtiğini görür. Maiyetin arasında güzel giyimli bir atlı dikkat çeker. Enverî onun saray şairi olduğunu öğrenir ve o gece Sultan Sancar'ın şerefine bir methiye yazar. Peki, şiiri hükümdara nasıl sunmalı? Bunun için Sultan Sancar Muizzî mahlaslı şairi görevlendirmişti. Eğer bir şair, şiirini hükümdara sunmak isterse, Muizzî, önce şiiri okumalı ve şiirin hükümdarı tarafından dinlenmeyi (ve dolayısıyla ödüllendirilmeyi) hak edip etmediğine karar vermeliydi. Muizzî, sevmediği şairleri kolay bir şekilde reddetmeyi biliyordu. Hafızası kuvvetli olan Muizzî'nin sevmediği ve hoşlanmadığı şair kasidesini okuduğunda Muizzî "bu şiir benimdir, bunu çok önce yazdım, hemen söyleyeyim" derdi. Bu durumda şairi hırsız durumuna düşürmüş oluyor ve saraydan kovardı. Bunun farkına varan Enverî, yırtık pırtık kıyafetle Muizzî'nin yanına gelerek espirili bir şiir okur.

Muizzî, padişahı bu soytarıya benzeyen şairle eğlendirmek ister ve Enverî'ye ertesi gün belli bir saatte Sultan Sancar'ın huzuruna gelmesini emreder. Enverî bu kez güzel bir kıyafetle yazdığı kasideyi padişahın önünde okur. Şair kasidenin ilk beytini söyledikten sonra Muizzî'ye döner: "Bu kasideyi daha önce duyduysanız gerisini kendiniz okuyun..." Muizzî bu durum karşısında şaşkına döner. O susarken Enverî kasidenin tamamını okur. Bu kaside Enverî'nin saraya girmesini sağlar. Sultan Sancar onu Merv'e götürür (Kırmski, 2022, s. 407).

XII. yüzyılda bir süre Azerbaycan'da yaşamış Mesud ibn Namdar'ın Gence'deki edebî muhitle ilgili fikirleri de konuyla ilgili önemli bilgiler aktarmaktadır. V. Beylis, Mesud ibn Namdar'ın çok verimli çalıştığını ve şiirlerini çeşitli kişilere gönderdiğini, takdir edileceğinden emin olduğunu belirtir. Dolayısıyla Mesud ibn Namdar'ın şiir ve mensur eserlerinin ortaya çıktığı edebî ortamın varlığından bahsetmek mümkündür. Şair Gence'de gerçekleşen edebî münazaraları hatırlıyor. Onun Beylegan'ın kadısına ve diğer kişilere gönderdiği şiirler, böyle bir meclisin Beylegan'da da teşkil edildiğini varsaymamızı sağlıyor (Mahmudov, 2006, s. 103).

Zeynüddîn-i Mahmûd-ı Vâsıfî'nin (ö. 959/1552 [?]) Bedâyi'u'l-vekâyi'sinde, Semekand'ın attarlar pazarında bulunan Mollâ-zâde-i Mücellid'in dükkânında düzenlenen ve dönemin önemli şairlerinin katıldığı edebî meclis hakkında uzunca bilgi aktarılmaktadır. Bu meclislerde; edebî ve ilmî sohbetler edilmekte, şairler tarafından daha önce yazılmış olan ya da irticalen söylenen şiirler okunmakta, nazireler söylenmekte,

gündeme gelen bir konu ile ilgili şiirler dile getirilmekte, şairlerin şiirdeki yetenek ve becerisinin belirlenmesi amacıyla sınava tabi tutulmakta ve onlara şiir ya da herhangi bir şiire nazire yazdırılmakta idi (Kartal, 2021, s. 450).

Anadolu sahası Türk edebiyatını incelediğimiz zaman saray etrafında edebî meclislerin ve sohbetlerin düzenlendiği görülmektedir. Şairlerin çoğu ya resmi vazife ile veya geçimlerini buralara bağlayarak saraylara, konaklara girmiş, himaye edilmiş, buna karşılık eserler yazıp, hamilerine sunmuşlar. Konuyla ilgili Haluk İpekten'in ayrıntılı bir çalışması mevcuttur (İpekten, 1996).

Hikemî şiirin divan edebiyatındaki en önemli temsilcisi olan Nâbî'nin yaşadıkları şairlerin tanınmasında ve yetişmesinde edebî toplantıların rolünü net bir şekilde açıklar. Nâbî ile ilgili bu fıkra "Latife" gazetesinde yayımlanmıştır:

Bir gün Nâbî İstanbul'a gelir ve bir kahvehaneye uğramıştır. Bu kahvehane seçkin şairlerin toplandığı mekânmış ve taşradan gelen birini görünce istiskâl etmişler. Nâbî ise bu duruma aldırış etmemiştir. Meclisteki şairlerden biri kahveciye mevcut bulunanların adedince kahve pişir, iptida fincanı verdiği zat bir mısra okuyup fincanı alacak, ikinci verdiği zat dahi o mısranın vezninde ve kafiyesinde bir diğer mısra inşâd edecek. Herhangisi böyle bir mısra söylemez ise kahvesinin parasını ondan alınacağını der. Bu zaman şairlerden biri Hafız-ı Şirazi'nin "Elâ yâ eyyühe's sâkî edir kesen nâvilhâ" mısranı okuduktan sonra fincanı eline alıp kahveyi içmeğe başlar. Sıra Nâbî'ye gelir ve şair

*Dutup ke'sin kenârından zarafet-birle höpürdet
Desinler kahve içmekte şu emmi hayli kabil ha*

beytini okur ve kahveyi içer. Meclisteki şairler Nâbî'nin şiirini dinleyince " Ey pir-i huçeste, biz ayıp ettik. Affınızı rica ederiz" derler (Köken, 2019, s 350). Böylece bir mecliste söylediği bir beyitle Nâbî'nin yeteneği ortaya çıkmıştır.

Çeşitli şairlerin faaliyetlerinin dönüm noktası sayılabilecek kesitleri makalede vermemizin amacı, Türk şiirinde edebî meclislerin genel olarak kadim bir tarih ve geleneklere, kendine özgü kanun ve kurallara sahip olduğunu, günümüze ulaşan hikâye ve anekdotlarla aktarmaktır.

Farklı dönemlerde mevcut olan şair/şiir meclisleri, edebî mahfiller bir anlamda karakterini ve kurallarını değiştirse de özü aynı kalmış ve bu gelenek 19. yüzyıla kadar sürdürülmüştür. Azerbaycan sahasında ise bu gelenek günümüze kadar süregelmektedir.

Ancak bu XIX. yüzyılda Azerbaycan'da ortaya çıkan edebî meclislerle saraylarda var olan şair meclisleri arasında önemli bir farklılık vardı. Öncelikle saraydaki şairler doğrudan saraya ve hükümdara bağlı oldukları için onun himayesi altında bulunuyorlardı. Şairler hamilerinin faaliyetlerini, askeri seferlerini, yürüttüğü siyaseti, gücünü, ilişkilerini ve çatışmalarını anlatmak, onu abartılı bir şekilde yüceltmek, ona bir nevi sanatla hizmet etmek, adını tarihte yaşatmak zorundaydılar.

19. yüzyılda faaliyet gösteren edebî meclisler özgürdü. Hiçbir hükümdara tabi değillerdi, sadece edebiyatla meşgul oluyor ve edebiyata saygı duyuyorlardı. Şairlerin bu toplantıdan maddi bir beklentisi yoktu. Amaç şairler arasındaki ilişki ve teması sağlamaktı. Ayrıca yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere saray toplantıları için melikü's-şuarâlar tarafından şairler özel olarak seçilir veya ünlü bir şair saraya davet edilirdi. 19. yüzyılda faaliyette olan meclislerde ise şiir yazma yeteneği olan ve şiire meraklı olan herkes katılabilir ve yazdığı şiiri okuyabilirdi.

Bağımsızlık dönemi Azerbaycan edebiyatında klasik gelenek, edebî meclisler aracılığıyla ve usta-çırak ilişkileri üzerinden devam etmiştir. Bu dönemde klasik şiir

geleneğinin yaşatılmasında özellikle Bakü'de faaliyet gösteren Mecmaü'ş-Şuarâ, Fuzûlî, Vahid edebî meclislerinin önemli rolü olmuştur (Musalı, 2023, s. 815). Edebî meclislere olan ilgi ve özenti sebebindendir ki Azerbaycan Devlet Televizyonunda "Meclis-i Üns" adlı program yıllarca yayımlanmıştır (Fəhmi, 2015; Muradov, 2018).

2. 19. yüzyıl Karabağ edebî meclisleri

19. yüzyıl Azerbaycan tarihinde yeni görüşlerin, farklı yaklaşımların ve yargıların ortaya çıktığı bir dönemin başlangıcı olmuştur. Toplumsal hayattaki çalkantılar doğal olarak edebiyat ve sanat düşüncesinin uyanmasına, aydınlanmaya, ulusal ve milli kimliğin gelişmesine yol açmıştır.

18. yüzyılda temelleri atılan erken realizm akımının Azerbaycan edebiyatındaki ilk örnekleri 19. yüzyılda Abbaskulu Ağa Bakıhanov, Mirza Fətali Ahundzade, Kasım bey Zakir, Abdurrahim bey Hakverdiyev, Necef bey Vezirov ve diğer önde gelen sanatçılar tarafından verilmiş ve böylece eleştirel gerçekçilik kuramı esas metoda çevrilmiştir. Bu dönemde ulusal basın, eğitim sisteminin, edebî sürecin gelişimi doğrultusunda bir canlanma, uyanış ve ilerleme, yenilenme gözlenmektedir.

Dönemin edebî sürecini takip edecek olursak şairler arasında gazel yazma eğilimin çok daha güçlü olduğunu görülmektedir. Gazeller sadece aşk konusunda değil, çok çeşitli konularda yazılmıştır. Veciz oluşu ve müzikal ahengi gazel türüne başvuranların sayısında önemli bir artışa neden olmuştur.

Yakın ilişki içinde olan şairler birbirlerinin şiirlerini takip etmiş, fikir alışverişinde bulunmuş, bazen de aynı konuda daha güzel gazeller yazdıklarını iddia etmişlerdir.

Azerbaycan'daki edebî meclislerin tarihini araştıran Nasreddin Karayev "19. yüzyılın başlarından itibaren farklı şehirlerde yeni şairler ve şiir sevdalıları, önde gelen şairlerin etrafında toplanır, medreselerde veya evlerde edebî tartışmalar yaparlardı. Bu tür toplantılara gelenlerin sayısı giderek artıyordu. Şairlerin sık sık bir araya gelerek tartışmalar yapması, şehirlerde meclislerin oluşmasına zemin hazırladı" (Qarayev, 2010, s. 13).

Karabağ'daki bey ve hanlarının evlerinde musiki ustalarının, şarkıcıların ve müzisyenlerin katılımıyla edebî toplantıların düzenlendiği bilinmektedir.

19. yüzyılda Azerbaycan'ın tarihi coğrafyasının farklı bölgelerindeki edebî hayatı takip ettiğimizde şiirede özel bir canlanmanın olduğuna ve şiire ilginin arttığına tanık oluyoruz. Bu yüzyılda her bölgede onlarca şair yaşamış ve eser vermiştir. Özellikle şiir yazmaya yeni başlayan ve edebiyatla ilgilenen şairler, ana dillerinde yazmaya daha yatkın olmuşlardır. Arapça ve Farsça ağırlıklı olan medrese eğitiminin şiirin sözlük birikiminde hâlâ egemen olduğu bir gerçektir. Ancak Azerbaycan Türkçesinde klasik üslupta yazma geleneği artık geri dönüşü olmayan bir yola girmiştir. Şiirlerin konusu, kapsamı da değişmiş, genişlemiş ve gerçek hayatla daha fazla ilişkilendirilmeye başlanmıştır. 18. yüzyıldan itibaren başlayan hem konu hem de dil bakımından millileşme, mahallileşme devam etmiş ve gelişmiştir.

Her zaman olduğu gibi 19. yüzyılda da nazire yazma geleneği güçlü olduğu görülmektedir. Dönemin şairleri, başta Fuzulî olmak üzere klasik şiirin önde gelen ustalarına ve birbirlerine nazire, tahmis ve taştir yazmışlardır. Şair sayısının artması ve edebî ortamın canlanması, onların herhangi bir dernek veya mecliste bir araya gelmesini zorunlu hâle getirmiş ve 19. yüzyılın ünlü edebiyat meclisleri bu sebeplere bağlı olarak doğmuştur. Düzenli olarak faaliyet gösteren edebî meclisler arasında yakın ilişkiler vardır. Meclis üyesi olan şairler mektuplaşarak, şiirler yazarak birbirlerinin sanatını

izlemiş, bilgi alışverişinde bulunmuş ve karşılıklı olarak birbirlerini zenginleştirmişler. Şair, şarkıcı ve müzisyenlerin katıldığı bu meclislerde gazeller okunmuştur. Bu nedenle 19. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının en verimli ve mutlu dönemi olarak geçmektedir.

Azerbaycan'da faaliyet gösteren edebî meclislerin faaliyetleri birçok çalışmada incelenmiştir: Firidun Bey Köçerli'nin "Azerbaycan Türklerinin Edebiyatı" (1903), Hanefi Zeynallı'nın "Azerbaycan'da Mirza Fetali Asrı" (1928), Kamil Mirbağirov'un "Fuzulî ve XIX. asır Azerbaycan Edebiyatı" (1958), Feyzulla Kasımzade'nin "XIX. asır Azerbaycan Edebiyatı Tarihi" (1966), Beyler Memmedov'un "Hurşidbanu Natevan'ın Hayat ve Yaratıcılığı" (1983), Ali Ejder Saidzade'nin "Mirza Şefi Vazeh" (1969) eserleri Azerbaycan'daki edebî meclislerin ve meclis katılımcısı olan şairlerin sanatını öğrenmek açısından değerli araştırmalardır. Fakat 19. yüzyılda Azerbaycan'da faaliyet gösteren edebî meclislerle ilgili temel araştırma Nasreddin Karayev'in "19. Yüzyıl Azerbaycan Edebî Meclisleri" monografisidir. "Monografide 19. yüzyılda Azerbaycan'da faaliyet gösteren edebî meclislerin - "Divan-ı Hikmet", "Gülistan", "Encümen-üş-Şuara", "Fevcül-Füseha", "Beytüs-Sefa", "Meclis-i Üns", "Meclis-i Ferâmûşan", "Mecma-uş-Şuara"nın faaliyetleri araştırılmış ve bu toplantılara katılanların hayatları ve faaliyetleri elyazması kaynaklar esasında incelenmiştir." (Qarayev, 2012, s. 4).

3. Meclis-i Üns

20. yüzyılın başında üreli basında sıklıkla kullanılan bir tabirle ifade edecek olursak "edebiyat meraklılarının" bir araya geldiği meclisler arasında Karabağ'da ortaya çıkıp faaliyet gösteren ve Azerbaycan şiirinin gelişim tarihinde özel bir okul oluşturan "Meclisi-Üns" bağlantıların genişliği, üye sayısının fazlalığı ve popülerliği, katılımcılarının profesyonelliği ve yeteneği açısından özel bir yere sahiptir.

"Meclis-i Üns"ün ilk toplantıları, 1864 yılında Mirza Ebulkasım ve ondan ders alan edebiyat ve şiir meraklı gençlerin bir araya gelmesiyle Hacı Abbas Agah'ın evinde yapılmaya başladı. Meclis bir süre Mirza Rahim Fena'nın evinde, daha sonra düzenli olarak Hursidbanu Natevan'ın evinde gerçekleşmiştir. Bu değişiklikten sonra hem meclisin üye sayısı artmıştır (hem de faaliyetlerinde bir düzenlilik ortaya çıkmıştır).

Şiir sanatında ünlü olan Mirza Rahim Fena, Mirza Aliasker Növres, Hacı Abbas Agah, Mirza Bey Memaî, Mirza Hasan Yüzbaşov, Mehemedali Bey Mahfi ve diğer imzalarla beraber şiir bilginleri İskender Bey Rüstembeyov, Hudadat Bey, Abdülkerem Bey Hakverdiyev, Talıb Bey Vezirov, Mirza Kerim Bey Nasirbeyov, Mehdi bey Sarıcallı, Abbas Bey Piri oğlu, Mirza Hasan Bey Hacıyev gibi ünlü kişilerin de katıldığı, edebî tartışma ve müzakerelerin yapıldığı, daha çok gençleri etrafına toplayan bu meclis bir kaç yıl daha her hangi bir isimsiz faaliyet göstermiştir. Han kızı Natevan ve onun şiir yazmayı seven büyük oğlu Mehdikulu Han Vefa da meclisin toplantılarına katılıyordu.

"Meclis-i Üns"de şairlerin yeni yazılmış şiirlerinin okunup yorumlanmasının yanı sıra, klasik Azerbaycan edebiyatının zengin hazinesinin nadide incileri olan gazellerin ve diğer lirik eserlerin de okunması takdire şayandır. Burada şiirler edebî sanatlar açısından incelenmiş, şiirlerin anlam ve içerikleri yorumlanmıştır. Bu durum kaliteli şiirin ortaya çıkması ve edebî seviyenin yükselmesinde de önemli rol oynamıştır.

Nasreddin Karayev, Karabağ'da Han'ın kızı Nateva'nın evinde düzenlenen şiir toplantısına "Meclis-i Üns" denmesinin orada toplananların samimi dostluğuyla ilgili olduğunu yazar ve bu görüşünü Mirza Rahim Fena'dan bir alıntıyla pekiştirir. Karayev, Fena'nın anılarından yola çıkarak mecliste geçerli olan bazı kural ve düzenlemeler hakkında da şu sonuca varmıştır:

“Fena’nın anılarından da anlaşılacağı üzere, meclislerde şairin tabiatına, tutkusuna ve yeteneğine mahsus bir mahlas seçerken her insanın bireysel özellikleri, tabiatı, huyu, mizacı, karakteri, yaradılışı dikkate alınmıştır. Şiir yazmaya başlayan kişi, tek başına değil, bazı arkadaşlarına danışarak mahlas seçer ve bu takma adı, kendisinden büyük bir şairin önünde törenle almış olur. Meclis düzenlenene kadar şiirlerini “Âşık” mahlasıyla yazan Mirza Rahim, mahlasını “Fena” olarak değiştirmiştir. Mirza Rahim Fena, Hurşidbanu için “Natevan”, oğlu Mehdikulu için ise “Vefa” mahlasını seçmiş; Mirza Sadık Piran ise mahlası onaylamıştır (Qarayev, 2010, s. 153).

Meclis üyelerinin şiir ve anılarından, meclis üyeleri arasındaki ilişkiler, mecliste uyulması gereken kurallar, görgü kuralları, meclis adabı, erkânı, herhangi bir üyenin hoş olmayan davranışlarının arkadaşları tarafından anında eleştirilmesi, birbirlerine verdikleri tavsiyeler vb. hakkında bilgi almak mümkündür.

“Meclis-i Üns”ün Azerbaycan kültür tarihindeki en önemli yönü, Hudşidbanu Natavan ve Fatma Hanım Kemine gibi kadın şairlerin bu toplantılara katılmasıdır.

“Meclis-i Üns”ün üyeleri Karabağ’da faaliyet gösteren “Meclis-i Ferâmûşan” meclisinin üyeleri idi, ayrıca Şirvan edebî muhitine mensup şairlerle yakın ilişkileri vardır.

Hudşidbanu Natevan’ın meclisin başına geçmesiyle gelişen “Meclis-i Üns”, şairin yaşadığı trajediler ve hastalıklar nedeniyle sekteye uğramış ve onun ölümünden sonra faaliyetine son verilmiştir.

Meclis-i Ferâmûşan

Karabağ’da faaliyet gösteren bir diğer edebî meclis de Mir Möhsün Nevvab’ın başkanlığını yaptığı “Meclis-i Ferâmûşan”dır (“Unutulmuşlar Meclisi”). Meclisin ismi konusunda farklı görüşler vardır: Bir görüşe göre “Meclis-i Üns”e dâhil olmayan unutulmuş şairler meclislerine bu şekilde isim vermişlerdir. Diğer bir görüşe göre zengin sınıfa ait olan şairler “Meclis-i Üns”e, fakir sınıfa ait olanlar ise “Meclis-i Ferâmûşan”a katılmıştır. Diğer bir fikir ise meclisin adının, meclis toplantılarının yapıldığı evin isminden geldiğidir. Hasanali Han Karabağî, Meşedi Eyyub Bakî, Ağa Mirza Celal, Samed Bey, Behram Bey Fedai Vazirov, Mirza Abdul Şahin, Hasan Kara Hadi, Mirza İbrahim Tahir, Mirza Fatma Hanım Kemine onun daimî ve en ünlü üyeleri idi. Şairlerin bazıları aynı zamanda “Meclis-i Üns” toplantılarına da katılıyordu.

A. Hacıyeva, Karabağ’daki edebî meclisleri birleştiren ortak özelliklerden bahsederken bir hususu özellikle vurguluyor: “Karabağ’ın şiir meclislerini birleştiren ortak özellikler arasında dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de bu edebî toplantıların siyasi gelişmelere, çalkantılı dönemin felaketlerine, sosyal adaletsizlik ve cehalete kayıtsız olmamaları idi. Her iki meclisin katılımcıları, toplantılarında dünyada ve bölgede meydana gelen sosyo-politik olayları tartışmış, daha sonra bu olaylara ilişkin tutumlarını eserlerinde bir dereceye kadar dile getirmişlerdir” (Hacıyeva, 2004, s. 73).

19. yüzyılda faaliyet gösteren edebî meclis şairlerinin kendi aralarında yazışmaları mevcuttur. Araştırmalarda 19. yüzyılda faaliyet gösteren edebî meclisler arasında karşılıklı iletişim, şiir ve yazışmaların varlığından bahsedilmektedir. Asker Kadimov, “19. yüzyıl Ordubad Edebî Muhiti” adlı kitabında Ordubad edebî muhiti temsilcilerinin Karabağ şairleriyle ilişkilerini incelemiştir. Yazar, Fakir Ordubadî’nin Han’ın kızı Natavan’a ithaf ettiği şiirinden bahsettikten sonra şöyle yazıyor: “Muhammed Tağı Sıdkî ve Usta Zeynalabdin Nakkaş gibi Ordubad edebî muhiti mensupları da Karabağ şairleriyle sanat ilişkiler sürdürmüş ve nazire yarışmalarına katılmıştır” (Qadimov, 2010, s. 146).

Nevvab'ın kendisi de müzisyen olduğundan, "Meclis-i Üns"te olduğu gibi "Meclis-i Ferâmuşan" da da müziğe önem veriyordu. Meclis toplantılarında Karabağ'ın ünlü şairleri arasında edebiyat ve şiirle ilgili hararetli tartışmalar ve fikir alışverişleri hakkında ilginç bilgi veren edebî örnekler ve hatıratlar bulunmaktadır. Mecliste hem kendi üyeleri arasında hem de diğer şehirlerin şairleri ile sık sık müşâareler yapıyordu (Musalı, 2022, s. 56). Nevvab Divanı'nda hem "Meclis-i Üns" hem de "Meclis-i Ferâmuşan" üyelerine yazılan manzum mektuplar ve cevaplar, şairler arasındaki ilişkilerin yakınlığını ve samimiyetini yansıtmakta, aynı zamanda aralarında bir rekabetin de olduğunu göstermektedir. Nevvab'ın Mirzâ Alesker Növres hastayken ona yazdığı hafif alaycı ve imalı şiir bu açıdan tipiktir:

*Ahın, Növres, yene şebgir olubdur,
Suz-i dilden neden çekirsən neva.
Bulud kimi gamdan kalbin dolubdur,
"Üns" ehlinden meger görübsən cefa?*

*...Derd-i dilin dualık olsa eğer,
"Ferâmuşane"ye sen eyle güzer,
Nevvab'ınız yazar sana dualar,
Suyun içen kimi taparsan şefa. (Nəvvab, 2006, s. 16)*

1930'lu ve 1980'li yıllarda Şuşa'da farklı isimlerle edebiyat meclisleri faaliyet göstermeye devam etmiştir. Bunlardan biri "Şuşa" ilçe gazetesine bağlıydı ve daha önceki edebiyat toplantılarının takip etmektedir. Bu edebiyat buluşmasına önceleri "Goncalar", daha sonra da "Vakıf Çeşmesi" adı verilmiştir. Mamayi Camii 1982 yılında onarıldıktan sonra yerel şairlere verilmiş ve Hurşidbanu Natavan'ın adını taşıyan "Şiir Evi" olarak kullanılmıştır. 30'un üzerinde genç şair ve yazarı bir araya getiren birlik, her yıl genç yetenekli yazarların katılımıyla faaliyetlerini daha verimli bir şekilde sürdürdü. 1984 ve 1989 yıllarında "Yazıcı" yayınevi, bu meclislerin üyelerinin şiirlerinden oluşan "Vakıf Çeşmesi" adlı bir şiir antolojisi yayımladı. Birlik şu anda "Şuşa" gazetesi çatısı altında faaliyetlerini sürdürmektedir.

Tahire Memmed hakkında bahsettiğimiz edebî meclisler dışında, Şuşa'da üçüncü bir meclisin faaliyet gösterdiğinden bahseder: "Kaynaklarda en çok bahsedilen Şuşa meclisleri "Meclis-i Üns" ve "Meclis-i Ferâmuşan"dır. Bunların dışında Caferkulu Han Nevâ'nın sarayında faaliyet gösteren ve az sayıda şair ve sanatçıyı bir araya getiren üçüncü bir edebiyat meclisinin varlığından da bahsedilmektedir. Yaratıcı insanları etraflarında toplayan üç edebiyat meclisinin bir şehirde bulunması, o yerin kültür tarihindeki önemli konumunu göstermektedir." (Məmməd, 2020, s. 7).

Sonuç

19. yüzyılda Azerbaycan'da kurulan ve faaliyet gösteren diğer edebî meclisler gibi Karabağ'daki şiir meclisleri de edebiyatın, özellikle şiirin gelişmesine, şiirin toplum hayatına girmesine, onun üzerindeki etkisinin artmasına, şiirin yayılmasına katkıda bulunmuştur. Bu edebî meclisler sayesinde Karabağ'da yaşayan şairler bir araya gelerek dönemin sorunlarını, sosyal hayatını, tabiatını şiirlerinde işlemişlerdir. Bu edebî örneklerden yola çıkarak XIX. yüzyıl Karabağ'ının manzarasını görmek mümkündür. Ermeni işgali sonucunda Karabağ'ın diğer kültürel varlıkları gibi edebî meclislerin de faaliyeti son bulmuştur.

Karabağ'ın Ermeni işgalinden kurtarılmasının ardından edebî meclisi geleneğinin korunması ve geliştirilmesi amacıyla "Meclis-i Üns" Edebî Meclisi Sivil Toplum Örgütünün kurulmasına karar verildi. Birliğin faaliyetinin temel amacı Karabağ'ın edebî

ve kültürel mirasını araştırmak, Azərbaycan'da ve yurtdışında tanıtımını yapmak, modern edebî süreçlerin ve yaratıcı insanların gelişimini desteklemek ve korunmasına yönelik tedbirleri düzenlemek, Azərbaycan'ın kültürel mirasının geliştirilmesi ve tanıtılmasıdır.

9 Eylül 2022 tarihinde Azərbaycan Kültür Bakanlığı tarafından Şuşa şəhrində 19. yüzıyl Azərbaycan edebî mirasında özel bir yere sahip olan "Meclis-i Üns" edebî meclisinin yeniden faaliyete geçmesinin duyurulduğu bir toplantı düzenlenmiştir. Böylece, Karabağ' da XXI. yüzıylda da edebî meclis geleneğinin yaşatıldığu söylenebilir.

Kaynaklar

- Aruz, S. (2022). "Məclisi-üns"ün Fəaliyyətinin Bərpasına Ziyalıların və İctimaiyyətin Reaksiyası // Ədəbiyyat qəzeti. 17 sentyabr.- S.18.
- Çeltik, H. (2007). Halep'te Kınalızəde Hasan Çelebi'nin Şairler Meclisi. *Gazi Türkiyat*, 1(1), 137-147.
- Hacıyeva, A. (2004). *Mir Möhsün Nəvvabın ədəbi-bədii irsi*. Bakı: Nurlan.
- Kartal, A. (2020). Klasik Türk Şairinin Dilinden "Baykara Meclisi". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 43, 185-208.
- Kartal, A. (2021). Baykara Meclisi'nden Yansımalar -Edebî Meclisler, Vâsıfı Etrafında Gelişen Olaylar 7-. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 27(27), 403-453.
- Krımski, A. (2022). Nizami və Müasirləri. (Tərcümə edənler Asəf Zamanov, Təhminə Bədəlova). Bakı: "Aspoliqraf".
- Qarayev, N. (2010). *XIX əsr Azərbaycan Ədəbi Məclisləri*. Bakı: "Nurlan".
- Qədimov, Ə. (2010). XIX Ordubad Ədəbi Mühiti. Ali Məktəblər Üçün Dərslik. Bakı: ADRU nəşriyyatı.
- Fəhmi, İ. (2015). Məclisi-üns / Mədəniyyət.az.2015.- № 7. 40-41.
- Həbibbəyli, İ. (2021). Qarabađ Ədəbi Mühiti: Ənənə və Müasirlik. Filologiya və sənətsünaslıq. №1. 6-15.
- İpekten, H. (1996). *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Köken, M. (2019). *Tanzimat Dönemi'nden Bir Mizah Gazetesi: Latife (inceleme, indeks, metin)*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mahmudov, M. (2006). *Ərəbcə Yazmış Azərbaycanlı Şair və Alimlər (VII-XII əsrlər)*. Bakı: "Şərq-Qərb".
- Məmməd, T. (2020). Şuşa Ədəbi Məclisləri: Funksiya və Missiyası. / "Ədəbiyyat Qəzeti", səh. 7.
- Muradov, C. (2018). Hər kəs 100 il Yaşamasa, Günah Onun Özündədir. / Ədəbiyyat Qəzeti. 10 fevral.- S.31.
- Musalı, V. (2023). Bağımsızlık Dönemi Azərbaycan Edebiyatında Klasik Geleneđin Devamı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Cođrafya Fakültesi Dergisi*, 63(1), 771-826.
- Musalı, V. (2022). Mir Möhsün Nevvab'ın Araştırılmamış Yazma Eserleri: The Unresearched Manuscript Works Of Mir Mohsun Navvab. *Edeb Erkan*, 2, 55-70.
- Nəvvab, Mir Möhsün. (2006). Seçilmiş Əsərlər. Bakı: "Şərq-Qərb".
- Pala, İ. (2012). *Şiirler, Şairler, Meclisler*. İstanbul: Kapı.